

* विरा - धमनी - श्रोतस

	विरा	धमनी	श्रोतस
Defination.	- अरणात् विरा : । [Ch. Sp. → 30/12]	- धमनाद्धर्मन्थः ॥ [Ch. Sp. → 30/12] ४ धमणात् धमन्थः ॥	- श्रोतांसि व्यक्तु परिणामम् आपद्यमानानाम् धातुनाम् अभिव्यक्तिं भवन्ति अयनार्थेन ॥ [Ch. vi → 5/3]
संज्ञपत्पदे.	- अतः विरा श्रोतानि भवन्ति य नाभिर इदं शरिराशाम् इदं प्रमहाशिराभिः कदार इव कृत्याभि रूपे विनयते अनुवृध्यते च आकुर्वन् प्रकरण आदिभिः विरौचैः । दुमपत्र धमनीनाम् (इव) तासां प्रतानांः तासां नाभिर्मूलं ततश्च प्रसरन्त्य अस्त्रं अधः स्तिर्यक् च ॥ [Sp. Shy → 7]	- तथा स्वभावतः व्य भ्रानि भ्रूणालेषु विसेषु च । धमनीनां तथा व्य भ्रानि स्त्रौ यैर् उपचयते ॥ [Sp. Shy → 9]	- स्वधातु सम्बन्धिनि पृत व्युत्पन्न अपुनि च श्रोतांसि विधीयन्त्याकृत्य प्रतान् अदृशानि च ॥ [Ch. vi → 5/3]
Origin.	व्याख्युप भन्त अभितो देहं नाभितः प्रसृताः विराः प्रतानां पश्चिमीकन्दा द्वि आदिनां तथा प्रमम् ॥ [Sp. Shy → 7] - नाभिव्याः प्राणिनां प्राणाः प्राण नाभि व्युत्पन्निता । विशाम् आपृता नाभिर्यक् नाभि स्थिरैः ॥ [Sp. Shy → 7/5]	= In Meehsh - - अ एवया चतुर्विंशति धमनी अनुप्रविश्या उर्ध्वगा दवा , अधोगामिन्य दवा, चतस्राश्च तिर्यगाः ॥ [Sp. Shy → 14] = In Nyabhi - - तासां तु नाभि प्रभवणां धमनीनाम् उर्ध्वगा दवा, दवा च अधोगामिन्यः , चतस्रास्तिर्यगाः ॥ [Sp. Shy → 9]	- विमानाम् इव सुस्माणि दुरं विप्रसृतानि च । स्त्राणि श्रोतसां देह स्त्रौ यैर् उपचयते ॥ [As. scm → 6]

Applied Aspect -

- प्रयुक्तानां हि दोषाणां भुविष्ठतानां प्रधापताम् ।
धुपम् अन्मार्गं गमनः मत
अर्घं पहा : ॥

[Sp. Shiksh → 7]

- शिराल्पद्य चिकित्सा अर्घैः
शब्दतन्त्रे प्रकीर्तिताः ।
यथा प्राणित्तः अभ्यग्वस्तः
काच चिकित्से ॥

[Sp. Shiksh → 8]

- धमनीस्य अफ्रेणं
थप्तमीत्यु भानिलः
अशब्दा निर्गच्छत्यु
अङ्गुमर्दः - पिपसा -
उल्सासश्च ॥

[Sp. Shiksh + 26]

- अति प्रवृत्तिः स
अङ्गुत्वा, शिराणां
अन्प्रा अपि वा ।
विमार्गं गमनं च
अपि श्रोतसां
युक्ति लक्षणम् ॥

[Ch. vi → 5/24]

Types & Numbers -

- तप्त अक्काणा वातवहाः पुर्यन्ते
वायुना शिराः ।
पित्ताद्यु उवणाश्च निन्नाश्च,
शीता गौर्यैः शिपराः कफाल् ।
अभ्यग्वहास्तु रोहिण्यः
शिरा न अति उवणा, न
अति शीतलाः ॥

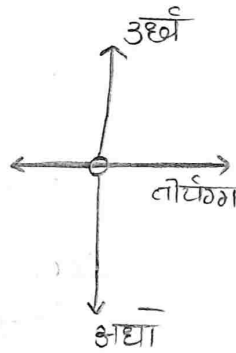
[Sp. Shiksh → 7/18]

700 शीरा

- तासां भूमिशिराश्चत्वारिंशत्
तासां वातवाहिन्यो द्वा,
पित्तवाहिन्यो द्वा,
कफवाहिन्यो द्वा, द्वा
थप्तवाहिन्योः ।
तासां तु वातवाहिनोनां
वातस्थानागतानां पञ्च अस्ततिशतं
(175)
भवति, लावत्यु ग्व
पित्तवाहिन्यु पित्तस्थाने,
कफवाहिन्युश्च कफस्थाने,
थप्तवाहिन्युश्च थक्तुत उवोहाः ।
ग्वम् एतानि अस्तु शीरा
शीतानि भवन्ति ॥

- उर्ध्वागाः, (10)
अधोगाः (10)
तिर्यग्गाणां (04)

24 धमनी

- अंतर्मुख (11 पत्रि)
वर्हिमुख [F → 12
M → 09]

1) अंतर्मुख

- तानि तु प्राण अन्न
उपेय, स्व थप्त भंस
भेद्यु अश्लिषु शुक्र
भुक्तु पुरिस आत्स्य
वधानि, यथ्यधिकारः
एकेषां लङ्गनि, एतेषां
पिशोच लहवः ।

[Sp. Shiksh → 9/12]

2) वर्हिमुख

- श्रवण - नयन लदन
ध्राण युद्यु मेक्राणि
नय श्रोतांमि नराणां
वर्हिमुखानि, एतान्येव
श्रोताम अपराण च
श्रोणी द्वे वचन्योऽभ्य
स्नाद्यु आत्स्य परं च ॥

[आत्स्य पहा 021.
थप्तपहा]

[Sp. Shiksh → 5/10]

Sp. Shiksh → 7/6

→ उर्ध्वगाः धमनी

- उर्ध्वगाः शब्द - स्पर्श - रूप - रस - गन्ध - प्रश्यास - उक्त्वास् अमिमत -
 धुक्षमित - कपित - सदित आदिन् विबोचानामिहन्त्यः शरिरं धारयन्ति ।
 तं अस्तु हृदयम् अभिप्रपन्नास्त्रिधा आयन्ते ॥ [Sp. Shy → 9/15]

→ अधोगा धमनी

- अधोगमास्तु वात - भुघ्न - पुरिच - शुक्र - आर्तव आदि अधोवहन्ति ।
 तं अस्तु पित्ताशयम् अभिप्रपन्ना तत्रस्थम् ज्व अन्नपानं वस्त्रं विपयवम्
 उवणाद् आदि ए वच्यन्त्यो अभिपहन्त्यः शरिरं तर्पयन्ति ॥
 [Sp. Shy → 9/17]

→ तिर्यग्गा धमनी

- तिर्यग्गाणां तु चतसृणां धमनीनाम् एकैका शतधा अहस्ताधा
 च उत्तरोत्तरं विभज्यन्ते ताः तु असंख्येयाः नामिः इदं शरिरं
 भाषाक्षितं विबद्धम् आततं च , तासां मुख्यानि एभि कूप प्रतिबद्धानि ॥
 [Sp. Shy → 9/18-9]

* श्रावित्त

Acc. to सुश्रुत
 (11 Pā. 1)

- प्राण
- उदक
- अन्न
- रस
- रस
- मांस
- भेद
- शुक्र
- आर्तव
- भुघ्न
- पुरिच

Acc. to चरक
 (13)

- प्राण
- उदक
- अन्न
- रस
- रस
- मांस
- भेद
- आर्तव
- भुघ्न
- शुक्र
- भुघ्न
- पुरिच - रस

→ अवैद्य बिरा → १४

16 In वाखा

32 In कोवढ

50 In उख्य अधुगत

१४

* वाखा

- ल्यच वाखा ५

- आलधरा (१)
- उवी (१)
- भाहिलाक्ष (१)

* कोवढ

- आरिण प्रदेरा (०४)
- पश्य पृढ उदरः प्रदेरा (१०)
- कटः प्रदेरा (१५)

* उख्य अधुगत

- गोवा (१६)
- हुनु (०५)
- अद्या (०५)
- नासा (०५)
- नोत्रे (०२)
- कोन (०२)
- लामा (०७)
- वरुण (०२)
- बिर (०४)

* श्रावण

- शुभ्रत → वह है , तयोभूतं ॥ [Sp. shy → 9112]
- चरक → वहनां श्रावणां भूतं च ॥ [Ch. vi → 518]

श्रावण	Acc. to शुभ्रत	Acc. to चरक
• पाणवह	इदं	इदं
अन्नवह	आभाषाया	आभाषाया
* उदकवह	लाभु	लाभु
श्मवह	इदं	इदं
श्पतवह	यकृत् खनीडानी	यकृत्
भांसवह	श्नाथु त्यं	श्नाथु
भेदवह	कटि	पृथकौ
अश्विपवह	—	भेदो
अश्व्यावह	—	अश्विपति
शुक्रवह	स्तनी	पृथगौ
आर्तववह	आभाषाया	—
पुरिधवह	पयसाया	पयसाया
भुभवह	भेदं	वस्ति
स्पेदवह	—	भेदो

अश्विपति

पामं च पश्यं

यमाभ

यत्र धमन्यः

खनीडा

त्यं

यथावहं

अधनं

अश्व्या

श्रीफ

अधुमं शुद्धं

यदु-कणा

आमकयाश्च

विध्य भक्षण

Acc. to सुश्रुत

युक्ति भक्षण

Acc. to चरक

प्राण	- तस्य विध्यस्य आक्रोश - विनमन - महिन भक्षण वपनानि भरणं वा भवन्ति ॥	- अतिस्वल्पम् अतिवृद्धम् कुपितम् अल्प , अल्प्यं अमीक्यं वा शब्दशून्यं उच्छ्वसन्तं पूर्ववा प्राणवहनस्य यस्य श्वात्तांसि प्रयुक्तान् इती विद्यात् ॥
अन्न	- तस्य विध्यस्य आधमानं शून्यं - अन्न ह्येषस्य - ह्यदि : पिपासा अन्धं भरणं च ॥	- अन्न अल्पं अभिभाषा अशौचक विपाक ध्वि च , युक्त्यात्तत् अन्नवहनस्य श्वात्तांसि प्रयुक्तान् इती विद्यात् ॥
उदक	- तस्य विध्यस्य पिपासा अधोग्रणं च ॥	- विध्या - तासु - ओष्ठ - कण्ठ - प्लोम शोचः अति पिपासा च अतिप्रकृतां पूर्ववा उदकवहनस्य श्वात्तांसि प्रयुक्तान् इती विद्यात्
रस	- तस्य विध्यस्य शोचः प्राणवह विध्यस्य भरणं तन्निभानि च ॥	• उन्मास • अंशुमदं • गौर्य • तन्द्रा
स्पृ	- तस्य विध्यस्य श्याव अङ्गता - ज्वर - दाहः - पाण्डुता शोणित गमनं स्पृनैत्रता च ॥	• कुतूह • गुल्म • पित्तघ • यमीहा
मांस	- तस्य विध्यस्यश्च श्वयु - मांस शोचः - भिरा ग्रन्थयो भरणं च ॥	• अधिमांस • गाम्बूण्डु • पूतिमांस • गाम्बूक
मेद	- तस्य विध्यस्य श्वेदगमनं - विनवद्य अङ्गता - ताम्बूशोचः पिपासा श्पूमता शोफः च ॥	• पुमैह • निन्दितानि
अग्नि	-	• अधिअग्नि • विपणला • दन्ताग्नि • अधिदन्त • शून्यं भेद
अप्य	-	• अम • अग्नि वेदना • भुच्छा
शुक्र	- तस्य विध्यस्य यमीषता - चिरात्पुमेको स्पृशुक्रता च ॥	• यमीषता • यमीष्यम् • गमिः पतति
आर्तप	- तस्य विध्यस्य बन्धात्यं - मैद्युन अमिहृषणुत्म् - आर्तपनश्च च ॥	-
भुत	- तस्य विध्यस्य वक्ष्य वसिता - भुतनिरोधः श्लेष्म भेदना च ॥	• अतिभृष्टम् अतिबद्धं • यमं कश्चुमं भुतयन्तं • भुतनिरोध
भुष	- तस्य विध्यस्य अनाहा - दुर्गन्धता - ग्रहित आन्ता च ॥	• शवावेद शूरां • अतिद्रव • अतिवायतम्
अपे	-	• अस्वेद • परिदाह • अतिस्वेद • लोमहर्ष

* कोला वारि

Definition - कोला : अल्पपि अल भवन्ति धात्य - आवाय अन्तर भयादाः ॥
[Sp. Shy → 415]

संक्षेपतया Definition - यथा हि आरः कावेषु द्विद्यमानेषु पृथक् ।
तथा हि धातुभाषेषु द्विद्यमानेषु पृथक् ॥
[Sp. Shy → 417]

स्वरूप of कोला - स्नायुभिर्य प्रलिच्छन्न्, अन्तर्ताश्च अवायुणा ।
श्लेष्मणा वक्षित्वाश्च, अपि कोलाभावास्तु तान् विद्युः ॥
[Sp. Shy → 417]

Origin कवेद्य - lies in the Intestina पित्त of आवाय कवेद्य $\xrightarrow[\text{द्वे अग्नि}]{\text{पय इयु.}}$ कोला Thin Membrane like, अवायु it covers by काफ दोष

o → स्नायु, पेशी कश्चे covered by कोला

• कोला → Limiting Membrane

- 7 कोला
- 1) मांस धरा कोला
 - 2) रक्तधरा कोला
 - 3) मेदाधरा कोला
 - 4) श्लेष्मधरा कोला
 - 5) पुरिषधरा कोला
 - 6) पित्तधरा कोला
 - 7) शुक्रधरा कोला

<p>1. मांसधरा कला</p>	<p>- तासां प्रथमा मांसधरा नाम , यस्यां मांसगतानां शिरा - स्नायु - धमनी - श्रोतसां पुताना भवन्ति ॥ [54. Shy → 418]</p> <p>- यथा विश्वभूणालानि विपद्यन्ते अमन्ततः भूमौ चङ्कुदकक्ष्यानानि यथा भासि शिरादयः ॥ [54. Shy → 419]</p>
<p>2. रक्तधरा कला</p>	<p>- क्षितिया रक्तधरा मांसस्य आभ्यन्तरतः , तस्यां शोणितं विशोचतश्च शिरामु यकृत रक्तोद्योश्च भवति ॥ [54. Shy → 4110]</p> <p>- वृक्षाथ यथा अभिपुष्टतात् क्षीरोणः क्षीरोमा पठेत् । भासाद् एवं क्षतात् क्षिप्रं शोणितं अप्रसिक्त्यते ॥ [54. Shy → 4111]</p>
<p>3. भेदाधरा कला</p>	<p>- वृत्तिया भेदाधरा : , भेदा हि सर्वे भूतानाम् उदरस्थम् , अणु अस्थिषु च , महत्सु च भव्या भवति ॥ [54. Shy → 4112]</p>
<p>4. श्लेष्मधरा कला</p>	<p>- चतुर्थी श्लेष्मधरा , सर्वे अन्धिषु , प्राणभूतां भवति ॥ [54. Shy → 4114]</p> <p>- स्नेह आभ्यक्ते यथा हि अक्षौ चक्रं प्रवर्तते । अन्धयः साधु वर्तन्ते अश्लिष्टाः श्लेष्मणा तथा ॥ [54. Shy → 4115]</p>
<p>5. पुरिषधरा कला</p>	<p>- पञ्चमी पुरिषधरा नाम , य अन्तः कोट्टे मलमभि विभज्यते पक्वाशय स्था ॥ - यकृतममन्तात् कोट्टे च , तथा आन्त्राणि अमाश्रिता । उण्डुकस्य विभज्यते भसं , मलधरा कला ॥ [54. Shy → 4116-17]</p>
<p>6. पित्तधरा कला</p>	<p>- षष्ठी पित्तधरा या , चतुर्विधम् अन्न पानम् आशयात् प्रच्युतं पक्वाशयं उपस्थितं धारयति ॥ [54. Shy → 4118]</p> <p>- अशितं - श्यादितं - पीतं - लोढं कोट्टगतं गृणाम् । तज्ज् जीर्णं यथाकार्मं शोचितं पित्त लेपसा ॥ [54. Shy → 4119]</p>

7. शुक्रधरा
कला

- सख्तगी शुक्रधरा , या सर्वप्राणिनां , सर्ववारिह व्यापिनी ॥
[Sp. Shy → 4120]

- यथा पथसि सर्पिस्तु , शुक्रच इक्षु एव यथा ।
शरिषु तथा शुक्रं मृणां विद्याद्विचक्रः ॥

[Sp. Shy → 4121]

* APPLIED ASPECT OF कला

1) मांस धरा कला :- The Internal muscular fascia which lies below the muscles and consisting the veins, arteries, nerve fibers and channels.

2) रक्तधरा कला :- It is lining internally of the Blood, internal aspect of Liver and spleen.
Hemopoietic organs.

3) मज्जाधरा कला :- Related to adipose (fatty) tissue and membranes like the omentum, which contains fatty tissue.

4) श्लेष्मधरा कला :- Found in joints, It is comparable to synovial membrane, which lubricates joints in involved in conditions like osteoarthritis and rheumatoid arthritis.

5) पुरुषधरा कला :- Associated with the large Intestine and its role in separating and eliminating feces.

6) पित्तधरा कला :- Located in the Digestive Tract, This is Associated with the Stomach & Duodenum Responsible for the Digestion and absorption of food.

7) शुक्रधरा कला :- The layer that covers Reproductive Tissue and is found throughout the entire Body.

त्वक् शास्त्र

• निकायिका :- अपूर्वात्प अनन्त इती अपूर्वानम् ॥

• Twerk is अधिवृत्तान् of अपूर्वान् इन्द्रिय

• Origin of त्वक्

- भासा ह्यासा त्वचः षड् च । (Chy. Chi → 5/17)

→ आयक पित्त is site on the twerk.

• Nikayika वर्ण of त्वक्

- कृतेणः

- श्यामः

- श्यामावदातः लर—

• Acc. to अणुपुल

• लक्ष्य शब्दं एवं प्रपृत्तस्य शुक्रवर्णितस्या अभिपच्यमानस्य क्षीरस्य एव सन्तानिकाः सन्त त्वचो भवन्ति ॥

लासां पुपमा अपभासिनी नाम , या सर्वाण् वर्णान् अपभासयति पञ्चावर्णं च ह्यायां प्रकाशयति । सा प्रोहि अक्षु देश भाग प्रभाण , विरम पथकपृक अधिवृत्ताना ॥

क्षितिया लोहिला नाम , प्रोहि चोक्षु भाग प्रभाणा , तिलपथक न्यच्छ व्यङ्ग अधिवृत्ताना ।

लोवृथा श्वेता नाम , प्रोहि क्षादश भाग प्रभाणा , चर्मदल अजगन्मी भ्राका अधिवृत्ताना ।

चतुर्षी लाम्ना नाम , प्रोहि अक्षु भाग प्रभाणा , विविध किमस्य कुतूह - विरम अधिवृत्ताना ।

पञ्चमी पदिनी नाम प्रोहि पञ्चभाग प्रभाणा , कुतूह - विरम अधिवृत्ताना ।

ਖੜਕੀ ਕੋਇਲੀ ਨਾਮ ਪ੍ਰਿਠਿ ਪੁਆਗਾ , ਗ੍ਰਾਨਿਯ ਅਪਚਿ ਅਰੁੰਦ ਕਾਮੀਪਦ
ਗਮਗਨੁ ਅਧਿਕਾਨਾ ।

ਮਾਮੀ ਮਾਂਸਦਾਰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਿਠਿ ਚੁਯ ਪੁਆਗਾ , ਮਗਦਰ ਪਿਕ੍ਰਿਯ ਅੰਬੀ
ਅਧਿਕਾਨਾ ।

ਪਕਿਤ ਪੁਆਗ ਨਿਰਿਕ੍ਰਿੰ ਤਲ ਮਾਂਸਮੇਵ ਅਪਕਸ਼ਿਯੁ , ਨ ਮਾਮੀ
ਮੁਕਮ ਅਰੁੰਦ ਅਧਿਕੁ ਚ , ਯਨੋ ਪਕਿਤ - ਉਦਰੇ ਚੁ ਪ੍ਰਿਠਿ ਮੁਕਮ
ਮੰਗੁਕ ਉਦਰ ਪੁਆਗ - ਮਪਗਾਨੁ ਪਿਥਿਯੇ ਹਿੰ ॥

[5p. 5th → 414]

• Acc. to ਯੁਕੁਤ

No.	Tweak Name.	ਪੁਆਗ & Thickness	Disease.
1)	ਅਪਮਾਮਿਨੀ	1/8 th ਪੁਆਗ 18/20 Thickness	- Show ਵਾ ਵੀ ਚ ਚਾਯਾ - ਮਿਠਮ - ਪਥਿਕਪਥਕ
2)	ਮੋਹਿਲਾ	1/16 th ਪਥਿਕ of ਭੀਹਿ 16/20 Thickness	- ਲਿਠਿਯਮਕ - ਨਪਕੁ - ਚੰਡੀ
3)	ਸੁਪੇਲਾ	1/12 th ਭੀਹਿ 12/20 Thickness	- ਚਮੰਦਲ - ਮਾਘਗਲੀ - ਮਾਥਾ
4)	ਲਾਮਾ	1/8 th ਭੀਹਿ 8/20 Thickness	- ਪਿਠਿਯ ਕਿਮਾਕ - ਕੁਕੇ - ਪਿਕਾਧ
5)	ਪੇਦੋਨੀ	1/5 th ਭੀਹਿ 5/20 Thickness	- ਕੁਕੇ ਪਿਕਾਧ
6)	ਕੋਇਲੀ	1/1 ਭੀਹਿ 20/20 Thickness	- ਗ੍ਰਾਨਿਯ - ਕਾਮੀਪਦ - ਅਪਚਿ - ਗਮਗਨੁ - ਅਰੁੰਦ
7)	ਮਾਂਸਦਾਰ	2 ਭੀਹਿ 40/20 Thickness	- ਮਗਦਰ - ਪਿਕ੍ਰਿਯ - ਅੰਬੀ

• Acc. to चरेक

No.	Layers Name	Disease
1.	उदक धरा (वाद्य)	-
2.	अधक धरा	-
3.	3rd	मिथम , फिलाम
4.	4th	ददु , कुतक
5.	5th	अमषी , विद्रधि
6.	6th	छिनाया , अकधि

• छाया (Skin subtle shade or Complexion)

- 5 Types -

1. जामसि → निर्मला & निर्मपण
 2. पायवी → कषा & अथाय श्याय - अमपण
 3. आग्नेयी → वृद्ध रफत पण
 4. अमसि → पिमल , वृद्ध पैदुय & अलिक्निरध
 5. पार्थिवी → बिपर , धन , विरध
- पायवी छाया is निबिध्या → 4 of सुष्पादिय
- पायवी is मुख्यकारक & अल्पातुर वमिा कारक

• प्रभा → glow & Brightness -
- वा प्रभा is लौषमी

- 7 Types

1. रफत
2. पिल
3. बिल
4. श्याय
5. शरिता
6. पाणु
7. अमिला

